

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM
BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KAR

VARSÁNYI ATTILA

**A HÓDMEZŐVÁSÁRHELYI FŐISPÁNSÁG TÖRTÉNETE
(1873–1950)**

PHD-ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

TÉMAVEZETŐ:
DR. MARJANUCZ LÁSZLÓ

SZEGED
2011

2003 decemberében jelent meg *Hódmezővásárhely Törvényhatósági Jogú Város történeti almanachja*, amely a város 1873 és 1950 között működött országgyűlési képviselőinek, polgármestereinek és főispánjainak állított emléket a vásárhelyi levéltárhoz kötődő négy szerző (Kruzslicz István Gábor, Makó Imre, Herczeg Mihály és Varsányi Attila) közös munkájaként. A város érdekében a vonatkozó korszakban tevékenykedő személyek bővített életrajza a megszokott elemek mellett különös tekintettel a Hódmezővásárhelyen ténylegesen kifejtett tevékenységükre koncentrált. Ebben a kötetben nekem jutott a két világháború közti időszak főispánjainak bemutatása (konkrétan az 1919 és 1939 közti két évtizedből Szathmáry Tihamér, Temesváry Géza, Aigner Károly, Mokcsay Zoltán, Farkas Béla, Kozma György és Kászonyi Richárd életútjának és főispáni munkájának ismertetése). A közel háromnegyed éves adatgyűjtés során szembesültem azzal, hogy e két évtized főispánjainak munkássága szinte fehér folt a város történetében, életrajzi adataik bizonytalansága mellett a legtöbb főispán tevékenységének feltárása is alap kutatások elvégzését igényelte.

A hol rövidebb, hol hosszabb főispáni időszakok során a város érdekében kifejtett munkásság vizsgálata során egyre nagyobb figyelemmel követtem a korábbi és későbbi korok főispánjainak tevékenységét is, és fokozatosan állt össze fejemben a hódmezővásárhelyi főispánság története átfogó feldolgozásának gondolata és szükségessége. Ez annál inkább érdekes vállalkozásnak tűnt, hogy hamar kiderült: e városi főispánság történetéhez hasonlóan a téma országosan is szinte feldolgozatlan; annak ellenére, hogy a kiegyezés után 63 vármegye és 26 törvényhatósági jogú város élén állt főispán, e 89 főispánság egyikének konkrét történetét sem dolgozták még fel eddig. E tekintetben tehát e munka országos tekintetben is egyedülállónak, úttörőnek számít.

Eddig a főispánok személyével jellemzően csak életrajzi gyűjteményekben, archontológiákban, almanachokban találkozhattunk. Ezek közt van olyan – a többször is, pl. 1911-ben Balassa Sándor szerkesztésében kiadott *Magyarország főispánjai* című sorozat egyes darabjai –, amelyik kifejezetten a tisztségre koncentrált, azaz csak a kötet összeállításakor aktív főispánok, és kizárólag főispánok életútját mutatja be. A később kiadott gyűjtemények közt gyakori a területi megközelítés (pl. Héjja Julianna Erika *Békés vármegye archontológiája (1699) 1715–1950* című, életrajzokat és karriertörténeteket bemutató kötete 2002-ből, melynek alcíme – *Főispánok és alispánok* – világosan jelzi a feldolgozott tisztségek körének szélesítését; de ide sorolható a Kovács István szerkesztésében megjelent, fentebb már említett *Hódmezővásárhely Törvényhatósági Jogú Város történeti almanachja, 1873–1950* című, 2003-ban megjelent kötet is), ahol a főispánok már az adott törvényhatóság (vármegye, város) egyéb jelentős tisztségviselőivel (alispánok, polgármesterek, országgyűlési képviselők) szerepelnek együtt. Ezen életrajzi gyűjtemények közös jellemzője, hogy az egyes főispánok életútjának legfontosabb adatai mellett megemlítik főispáni tevékenységük legjellemzőbb mozzanatait is, tehát nem csupán szűkebb értelemben vett archontológiák, nem csak a működésük határdátumait közlő összeállítások. Utóbbira is van példa: Mudrák József – ugyan gyakori bizonytalanságokkal és pontatlanságokkal – gyűjtötte össze a Magyarország vármegyéiben és törvényhatósági jogú városaiban 1867 és 1944 között működött főispánok névsorát a hozzájuk kapcsolódó dátumokkal, ez az archontológia Debrecenben jelent meg 2000-ben, a Takács Péter szerkesztésében kiadott *Fejedelmek – forradalmak – vasutak. Tanulmányok Erdély történetéből* című tanulmánykötet részeként. Gyakran előfordul, hogy egy történeti munka kizárólag egyetlen főispán emlékének megörökítésére szolgál, különösen a 19. század folyamán volt ez gyakori, ld. Ponor Thewrewk József *Soborsini báró Forrai András, csanádi főispán emlékezete* című munkája 1843-ból, vagy a Temesváron kiadott *Murányi Ignác temesvármegyei főispán emlékezete* című kötet 1869-ből, de az újabb munkák közül ebbe a sorba illeszthető a Czeininger Tamás tollából 2002-ben, Abaligeten megjelent *Gróf Benyovszky Móric főispán*

című könyv, valamint a Baktalórántházán 2008-ban Kissné Szűcs Mariann által összeállított *Gróf Degenfeld Imre, 1810–1883* című kötet az egykori szabolcsi főispánról. Ezek mellett kiegészítésképpen egyes vármegyei és városi főispánok beiktatásakor elmondott beszédeinek kinyomtatott változataival találkozhatnak még gyakran a téma iránt érdeklődő kutatók. Az életrajzok keretein túlmutató, egy-egy főispánság átfogó, teljes történetét feldolgozó mű mindezidáig nem látott napvilágot.

A főispáni tisztség közigazgatási-jogi vonatkozásaival az egyes várostörténeti művek, városigazgatási munkák bizonyos részei, fejezetei foglalkoznak. Így Hódmezővásárhely vonatkozásában sokat segített a *Hódmezővásárhely története* monográfiának a város 1918-ig terjedő történetét feldolgozó, Szabó Ferenc főszerkesztésében 1993-ban megjelent második kötete, különösen annak a törvényhatósági jog elnyerését követő időszak várospolitikáját és közigazgatását feldolgozó fejezete Kruzslíc István Gábor tollából. A monográfia készülő harmadik kötetéhez a közigazgatás működését feltáró Antal Tamás rendelkezésemre bocsátotta kéziratát, az 1919 és 1944 közti korszakra ez éppúgy hatalmas segítséget jelentett, mint a szerzőnek a *Dél-alföldi évszázadok* sorozatban Szegeden, 2010-ben kiadott, *Hódmezővásárhely törvényhatósága (1919–1944)* című kötete. Országos szinten megkerülhetetlen a főispáni tisztség mibenlétével, törvényi háttérével, jogi szabályozásával kapcsolatban Sarlós Béla munkássága, így leginkább az 1976-ban kiadott *Közigazgatás és hatalompolitika a dualizmus rendszerében* című műve. Ugyanebben az esztendőben látott napvilágot Csizmadia Andor *A magyar közigazgatás fejlődése a XVIII. századtól a tanácsrendszer létrejöttéig* című munkája: Sarlóshoz hasonlóan Csizmadia kötetei és cikkei is komoly segítséget jelentenek az országos, elsősorban jogi háttér felrajzolásában. A magyar városi joggal, önkormányzatisággal kapcsolatban nagy haszonnal forgathatók az *Állam és Igazgatás* szakfolyóirat egyes számai, különösen Csizmadia Andor, Sík Ferenc cikkei. A témával a két világháború közti időszakban is többen foglalkoztak, kiemelendő Mártonffy Károly munkássága, aki az 1930-as években szerkesztőként jegyzett több jelentős várospolitikai tanulmánykötetet (így 1932-ben a Némethy Károly születésének 70. évfordulójára kiadott emlékkönyvet, 1936-ban *A mai magyar közigazgatás*, 1938-ban pedig *A mai magyar város* című gyűjteményeket).

A köztörvényhatóságokról szóló törvények városokkal kapcsolatos tapasztalatairól írt több munkát is az elmúlt esztendőben Varga Norbert, így 2007-es doktori értekezésének témája az 1870. évi első törvényhatósági törvény bevezetése Debrecen és Szeged szabad királyi városokban (1870–1872), melynek önálló fejezete szól a főispáni intézmény mindkét városban történt bevezetéséről, melyről egy évvel korábban önálló tanulmányt is megjelentetett.

A most elkészült doktori értekezésem első verziója az alapgondolat megszületése után másfél-két évvel, 2005 tavaszán készült el, az Eötvös Loránd Tudományegyetem levéltár szakán benyújtott szakdolgozatként, amely ugyan sikeresen megvédésre került, de ma már – összehasonlítva a jelen munkával – terjedelmileg és színvonalában is csupán egyfajta témavázlatnak tekinthető.

A FELHASZNÁLT FORRÁSBÁZIS, A FELDOLGOZÁS MÓDJÁ

A doktori értekezés elkészítéséhez a forrásbázis alapjául a levéltárakban őrzött vonatkozó iratanyag szolgált. Mivel a hódmezővásárhelyi főispánság története került feldolgozásra, értelemszerűen a Csongrád Megyei Levéltár Hódmezővásárhelyi Levéltárában őrzött iratok számítottak elsődleges forrásnak. Ezekben belül is mindenekelőtt természetesen a város főispánjának 1873 és 1950 között keletkezett iratai, illetve a hódmezővásárhelyi törvényhatóság közgyűléseinek jegyzőkönyvei ugyanebből az időintervallumból. Több vásárhelyi levéltári fond anyaga adott kiegészítési lehetőséget, így a város tanácsának, utóbb polgármesteri hivatalának, emellett közigazgatási bizottságának, számonkérő székének iratai, illetve kisgyűlés-

ének 1929 és 1950 között keletkezett jegyzőkönyvei, stb. Mivel az uralkodó a bizalmi állásnak számító főispáni posztra a mindenkori belügyminiszter előterjesztésére nevezett ki megfelelő személyeket, így a Magyar Országos Levéltár őrizetében lévő belügyminisztériumi levéltár iratanyagának alapos kutatására is szükség volt, amely itt főleg kiegészítő segítséget nyújtott, leginkább a jelentősebb események (főispáni kinevezések, felmentések, nagyobb szabású ügyekben jelentések, utasítások) vonatkozásában.

Mivel az elsődlegesen használt hódmezővásárhelyi főispáni iratok és közgyűlési jegyzőkönyvek sorából viszonylag jelentősebb számban teljes esztendőik anyaga hiányzik, így a főispáni működés és a törvényhatósági közgyűlési tárgyalások teljes körű rekonstruálásához elengedhetetlenül szükséges volt a helyi sajtó 1873 és 1950 közti anyagának feldolgozása is. A helyi újságok azonban ennél többet is szolgáltattak. Különösen az I. világháborút megelőző időszakhoz nyújtottak komoly segítséget, hiszen a párhuzamosan kiadott két-három helyi lap főszerkesztői, szerkesztői egyúttal a vásárhelyi politikai élet meghatározói voltak, nemegyszer helyi vagy országos képviselők. Miközben az iratok és a jegyzőkönyvek a pusztán tényeket közlik leginkább minimalista alapon, a lapok hasábjain a szereplők – nyilván elfogult – tárlásában megelevenedik a háttér, számtalan olyan információmorzsával, melyek nélkülözhetetlenek, máshonnan beszerezhetetlenek bizonyulnak a kutató számára.

Jelen doktori értekezés alapkutatások eredményeinek összegzéseként jött létre, ami azal járt, hogy szálanként kellett áttekinteni a vásárhelyi főispáni iratokat, valamint határozatonként a közgyűlési jegyzőkönyveket. A korabeli közgondolkodás végig a főispánokéi ciklusokban gondolkodott, azaz a régi távozásakor és az új érkezésekor cezúrát húzott, lezártként értékelte a leköszönő főispán időszakát, és tiszta lapot nyitva várta a kormány új megbízottját. Ez indokolja, hogy a doktori értekezés egyes fejezetei egy-egy főispán időszakát tárgyalják, természetesen kronologikus sorrendben. Az adott főispánok munkásságának feldolgozásakor azonos szisztémát igyekeztem követni: a kinevezéssel és beiktatással összefüggő események bemutatása után az adott főispán működésével kapcsolatos jelentősebb események taglalása következik, végül a távozásukhoz vezető út miatt, működésük eredményeinek összefoglalása, főispáni tevékenységük értékelése. E munkamódszer a gyakorlatban is egy-egy főispán működési időszakának átfogó kutatását tette szükségessé: az adott korszakban keletkezett főispáni iratok és közgyűlési jegyzőkönyvek teljes körének áttekintése már támpontot adott a leglényegesebb események vonatkozásában, ezt a korabeli sajtó híradásai gyakran nemcsak kiegészítették, hanem bővítették is, végül az így felállt tevékenységi struktúra egyes elemeinek bővebb kidolgozásához voltak felhasználhatóak egyéb levéltári irategyüttesek, leginkább a tanácsi, polgármesteri iratok. Az elsődleges források darabszintű áttekintése során kezdtem összegyűjteni a főispánhoz köthető bizottságok és választmányok (igazoló választmány, bíráló választmány, kijelölő választmány, fegyelmi választmány, közigazgatási bizottság, számonkérő szék, kisgyűlés, kijelölő bizottság), illetve az egyes főispánok által kinevezett tiszteletbeli tisztviselők névsorát, melyet a doktori értekezés függelékeként közlök.

KUTATÁSI EREDMÉNYEK

Hódmezővásárhely több száz éves történelméből közel nyolc évtizedet ölel fel a város főispánságának története: a közigazgatási önállóságot jelentő törvényhatósági jog elnyerése (1873) és a tanácsrendszer bevezetése (1950) közötti korszakot. A város első főispánját, Dáni Ferencet 1873. május 20-án nevezte ki az uralkodó, míg az utolsó főispán, Karácsonyi Ferenc megbízatása 1950. március 16-án ért véget.

A közel 77 év alatt Hódmezővásárhelynek összesen 24 főispánja volt. Az I. világháborút követő forradalmak és megszállás időszakában, 1918 novembere és 1920 augusztusa között kormánybiztos főispánok álltak a helyi közigazgatás élén, míg a román megszállás első

időszakában, 1919 májusa és júliusa között a román városparancsnok által megbízott főispán működött. Többször előfordult, hogy hónapokon át nem töltötték be a vásárhelyi főispáni tisztséget (1880 februárja és 1881 januárja, 1905 júniusa és decembere, 1906 áprilisa és októbere, 1907 júliusa és 1908 márciusa, 1919 júliusa és októbere, valamint 1944 októbere és 1945 januárja között). A leghosszabb ideig, 11 és fél éven keresztül Kállay Albert működött vásárhelyi főispánként (1886–1898), a legrövidebb idő, mindössze kilenc nap pedig Jócsák Kálmán kormánybiztos főispánnak jutott 1919 márciusában.

Munkám során három fontosabb kérdéskörrel foglalkoztam:

1. A már hosszabb ideje működő hódmezővásárhelyi közigazgatási struktúrába miként illeszkedett az 1873-ban bevezetett, s itt abszolút újdonságnak számító főispáni tisztség? Mik voltak a helyi elvárások a főispánokkal kapcsolatban, s ők mennyire tudtak ezeknek az elvárásoknak megfelelni?
2. Az ország törvényhatóságainak sorában a hódmezővásárhelyi főispánság milyen szerepet töltött be, mekkora jelentőséggel bírt?
3. A város történetének jelentősebb eseményei kapcsán mennyire fogható meg konkrétan az egyes főispánok szerepe? Melyek azok a területek, ahol a főispáni munka érvényesülhetett?

1. Az önálló törvényhatósági jog elnyerésével felálló vásárhelyi közigazgatási struktúra nem sokban különbözött a korábban, még a város rendezett tanácsi korszakában létezett hivatali rendszertől. Alig egy-két új állást kellett csak létrehozniuk, ezek némelyike is működött már a városban korábban. A legjelentősebb változást az addigi időszakhoz képest a főispán érkezése jelentette a városban; a rendezett tanácsú város Csongrád vármegye irányítása alatt állt, a törvényhatósági jog elnyerésével közvetlen kormányzati, belügyminisztériumi ellenőrzés alá került. A főispánt a belügyminiszter előterjesztése alapján az uralkodó nevezte ki és mentette fel, tevékenysége fókuszában pedig az állam érdekeinek területi képviselése és érvényesítése, az adott önkormányzat törvényes működésének ellenőrzése állt. 1870 előtt főispánok csak a vármegyékben működtek, a városi törvényhatóságokat az 1870. évi XLII. tc. hozta létre, ekkortól léteztek városi főispánok; Hódmezővásárhelyen a törvényhatósági jog 1873. tavaszi elnyerése után elsőként Dáni Ferenc 1873 májusától.

Még nem lehetett tudni, hogy az uralkodó kit nevez ki a frissen létrejött törvényhatóság főispáni tisztségére, amikor Hódmezővásárhely mértékadó körei már javában azt tárgyalták, milyen főispánra lenne szüksége a városnak. A kritériumok közt három fontos elvárás szerepelt, amely elvárások aztán szinte végigkísérték a főispánokat a törvényhatósági korszak teljes időszakában. Egyrészt legyen hódmezővásárhelyi születésű, ha esetleg nem lenne az, akkor is évek óta a városban élő személy legyen, aki pontosan tisztában van Hódmezővásárhely megoldandó problémáival. Másrészt önálló vásárhelyi főispán legyen, azaz a helyin kívül ne viselje párhuzamosan másik törvényhatóság főispáni stallumát. Harmadrészt pedig politikai elfogultságtól mentesen lássa el feladatát.

Az elvárások megfogalmazói már azok leírásakor tisztában voltak vele, hogy lehetetlent kívánnak. Leginkább a harmadik kritérium tarthatatlanságával voltak maguk is tisztában: mivel főispánnak az éppen hatalmon lévő kormány bizalmi embereit nevezték ki, idealista elképzelés volt a politikai elfogultság mellőzésének reménye velük kapcsolatban. A főispáni tisztség kifejezetten politikai alapokon álló bizalmi poszt volt, a kérdés csak annyi lehetett, hogy az adott főispán mennyiben enged teret működése során ilyen jellegű elfogultságának. A közel nyolc évtized alatt Hódmezővásárhely e tekintetben összességében nem panaszkodhatott: főispánjainak többsége legalább a látszat szintjén, de néhányuk kifejezetten a gyakorlatban is igyekezett érvényesíteni a politikai pártatlanságot; volt köztük olyan, akinek vélhetően éppen emiatt, a kormányzat oldaláról nem szívesen látott ún. en-

gedékenysége okán kellett távoznia posztjáról (pl. 1886-ban Rónay Lajosnak). A lehető legpártatlanabb főispáni viselkedés alkalmazására azért is szükség volt, mert Hódmezővásárhely városa évtizedeken át afféle „ellenzéki fészekként” számon tartott település volt: különösen az I. világháború előtti időszakban képviselőtestületében a kormánypárttal szembenálló erők többségben voltak, a város – egy kivételtől eltekintve – ekkortájt rendszeresen ellenzéki országgyűlési képviselőket is választott meg. 1918 előtt a legtöbb főispán távozásakor a helyi közélet ellenzéki szereplői is elismerték a búcsúzóik törekvéseit a politikai pártatlanságra, ami főispáni oldalról leginkább országgyűlési követválasztások idején, valamint a helyi közgyűlésekben az éppen regnáló kormány feje, esetleg valamilyik minisztere irányában kierőszakolt bizalmi szavazások esetén csorbult, utóbbi alkalmakkor gyakran kötelezték a városi tisztviselőket is a közgyűlésen való megjelenésre és a kormányerőket támogató szavazásra. Mindez azonban hosszú ideig jellemzően még elfogadható határok közt mozgott, igazán komoly politikai beavatkozásra az 1930-as években, Farkas Béla és Kozma György főispánsága idején került csak sor, az ellenzéki erőkkel, különösen az egyre erősödő helyi szociáldemokratákkal szembeni fellépéseik kapcsán.

Ami az első elvárást illeti, Hódmezővásárhelynek helyben született, és kinevezése előtt is a városban élő főispánja a közel nyolc évtized alatt legtovább az egész történetből tartalmilag kilógó, a korábbi intézményrendszert ugyan fenntartó és névleg továbbvivő, de valójában egészen más alapokon működő 1945 és 1950 közti időszakban volt, a kommunista párti főispán, Karácsonyi Ferenc személyében. 1945 előtt összesen alig másfél éven keresztül működött Vásárhelyen született és ott is élt személy főispánként, jellemzően mindig belpolitikailag zűrzavaros időszakban, krízishelyzetek idején, amikor a zavartalan ügymenet és a kedélyek megnyugtatása érdekében kifejezetten szükség volt arra, hogy a helyi viszonyokat ismerő, elfogadott személyiség álljon a város élére. Közülük Medveczky Imrét nem a magyar belügyminisztérium, hanem a megszálló románok városparancsnoka nevezte ki megbízott főispánná két hónap időtartamra 1919 közepén, Szathmáry Tihamér kormánybiztos főispán működése tíz hónapjának első felét nem tölthette a városban, mivel a románok kitiltották onnan, Endrey Bélát pedig polgármesterként nevezték ki – tudta és akarata ellenére – négy hónapra főispánná 1944 közepén. Az őszirózsás forradalom és a Tanácsköztársaság közti korszakban kormánybiztos főispánként működő Kun Béla ugyan nem Vásárhelyen született, de életútját tekintve feltétlenül vásárhelyinek számít, ezzel szemben a Karácsonyi Ferenchez hasonlóan öt évig főispánként működő Simkó Elemér helyi születésű volt ugyan, de munkássága kinevezésekor már évtizedek óta a jeles szomszédvárhoz, Szegedhez kötötte, főispáni felmentését követően el is költözött Hódmezővásárhelyről. Kormányzati körökben meglehetősen kevés vásárhelyi születésű személy mozgott, valamint a kabinetnek békeidőben nem is volt érdeke, hogy a helyi közéletbe túlzottan beágyazott, így általa talán kevésbé irányítható és ellenőrizhető főispánja legyen a városnak, nem csoda tehát, hogy Hódmezővásárhelynek jellemzően nem helyben született, és nem is a városban élt főispánja volt. Köztük volt olyan, aki felmentése után haláláig Vásárhelyen maradt a helyi politika aktív résztvevőjeként (Spilka Antal), vagy éppen hónapokig még itt élt (Mokcsay Zoltán), de a legjellemzőbbé mégis az vált, hogy a főispánokat valójában csak működésük konkrét időszaka kötötte Hódmezővásárhely városához (olyan is volt, aki a beiktatása előestéjén megérkezve járt életében először a városban).

Önálló főispánja szintén nagyon ritkán volt Vásárhelynek. Egy főispán egyszerre akár három törvényhatóság élén is állhatott, a kormánzatnak több szempontból is érdeke volt, hogy így működjön a rendszer. Egyrészt kevesebb főispánt kellett kézben tartania, mint ahány törvényhatóság volt az országban, másrészt e rendszer kevesebb pénzbe is került: a többi stállummal bíró főispánok teljes fizetést csak az egyik tisztségük után húztak, a többire csak egyfajta keresetkiegészítés járt, valamint főispáni hivatalokat, adminisztrációt

sem kellett ezáltal huzamosabb ideig mindenütt fenntartaniuk. 1870 és 1886 között a törvények értelmében egy vármegyei főispán nem lehetett saját vármegyéje területén fekvő törvényhatósági jogú városnak is a főispánja egyúttal, de ettől már ekkor is eltekintettek (így állhatott Rónay Lajos Csongrád megyei főispán 1881 és 1886 között Hódmezővásárhely élén is), 1886-ban pedig fel is oldották ezt a törvényi korlátozást. Főispáni időszakában csak és kizárólag Hódmezővásárhely élén állt Mokcsay Zoltán és Simkó Elemér (mindketten öt-öt éven keresztül), Thoroczkay Viktor (három esztendőn át), Spilka Antal (két évig), Kun Béla kormánybiztos főispán (négy hónapon át) és Magyary-Kossa Aladár (egy hónapig); ez összesen csupán közel 15 és fél év a 77-ből, azaz alig egyötöde a városi főispánság fennállása időszakának. A többiek esetében mindig közösködni kellett valamely más törvényhatósággal: a földrajzi közelség okán jellemzően Szeged városával (25 éven át) és Csongrád vármegyével (24 évig), e két törvényhatóságot messze leszakadva követi Szabadka városa (hat év), Békés vármegye (öt év), Csanád megye és Kecskemét városa (egyaránt két közös év), Zemplén megye és Baja városa (3–3 közös hónap).

A közös főispánok – Endrey Béla rövid időszakától eltekintve – nem Hódmezővásárhelyen éltek, még az önálló vásárhelyi főispánok között is volt olyan, aki – technikai okokból, ugyanis korábban nem volt szükség vásárhelyi főispáni lakosztályra, ezért azt ki kellett alakítani – nem a városban lakott: sőt, éppen Thoroczkay Viktor ingázott a legmesszebről, Budapestről székvárosába. Ez azzal járt, hogy Hódmezővásárhelyen csak vendégként, előkelő idegenként tekintettek a városban gyakran csak havi két-három napot eltöltő főispánokra (ennyi idő bőven elég volt a különböző gyűlések levezetésére, valamint az ellenőrzést szolgáló, évente előbb egyszer, majd kétszer megtartandó számonkérő szék meg tartására). Az önálló törvényhatósági jog elnyerése előtt rendkívül elmérgesedett a város és felettes hatósága, Csongrád vármegye viszonya; a főispánok kapcsán már csak a fizikai távolság okán sem alakulhatott ki ennyire rossz viszony. Furcsa kettősség jellemezte a város és főispánjai kapcsolatát: az sem volt jó, ha rendre távol volt a főispán, ennél csak egy lehetőség volt még szörnyűbb a város számára, ha rendszeresen és aktívan jelen volt. Ezt éppen a 19. század utolsó évtizedei modellezték leghívebben: az 1898-ban felmentett Kállay Albertet rendre kárhoztatták azért, hogy milyen kevés időt tölt második számú törvényhatóságában, a helyére kinevezett önálló vásárhelyi főispán, Thoroczkay Viktor viszont olyan elánnal vetette magát a munkába, hogy már egy év elteltével mindenki panaszkodott a „főispáni túltengésre”, s végül saját párttársai buktatták meg az ambíciózus fiatalembert. A legveszélyesebbek a főispán nélküli időszakok voltak: ha hirtelen távozott a tisztség betöltője, gyakran hónapokig kellett keresni az utódját. Ilyenkor azonban általában zökkenőmentesen működött tovább a városi közigazgatás, ami többekben felvetette azt az eretnek gondolatot, hogy lehet, nem is lenne szükség a főispáni poszt betöltésére... Legnagyobb hiányát a tisztségnek a város kétségkívül akkor érezte, amikor a politikai viták eldurvulása idején az elnöki tekintély latba vetésével rendet kellett volna tenni Hódmezővásárhely közgyűlésében.

2. A hódmezővásárhelyi főispánság országos jelentősége elválaszthatatlan a fentebb leírtaktól. A városi törvényhatóságok eleve nem a legszerencsésebb csillagzat alatt születtek: 1870 és 1876 között a törvényhozás különböző szintjein folyamatosan napirenden volt az éppen hogy megalakult közigazgatási intézmény megszüntetésének terve, beolvasztásuk megyei keretek közé. Ugyan a városi törvényhatóságok felszámolására végül nem került sor, a kérdés 1876, a városi főispánságok számának racionalizálása, 26-ra csökkentése után is napirenden maradt, többször is felmerült, a legintenzívebben az 1900-as évek első évtizedében. A két világháború között aztán már nem az önálló városi közigazgatás teljes felszámolása került napirendre, hanem e törvényhatóságok számának további csökkentése. Ezen tervek közös nevezője volt, hogy minden esetben a hódmezővásárhelyi főispánság megszüntetésével, beolvasztásával számoltak, vagyis e városi törvényhatóság soha nem

volt olyan erős, hogy nagyobb szervezeti változtatás esetén további fenntartására gondoltak volna kormányzati szinten.

Az sem véletlen, hogy olyan ritkán lehetett önálló, csakis a város érdekében dolgozó főispánja Hódmezővásárhelynek. Mivel Vásárhely csak a polgári közigazgatás első átfogó törvényi rendezése után három esztendővel, 1873-ban nyerte el az önálló törvényhatósági jogot, hosszú időn keresztül le sem tudta vetni a fiatal, támogatásra szoruló törvényhatóság címkéjét. Az első negyedszázad során a kabinet deklaráltan nagy közigazgatási tapasztalattal bíró, idősebb szakemberekre számított a város főispáni székében, olyanokra, akik valamely más, lehetőleg környékbeli törvényhatóság élén állva, vagy igazgatásában dolgozva már bizonyították rátermettségüket. Így 1873 és 1880 között, majd 1886-tól 1898-ig Szeged főispánjai irányították Vásárhelyt is, 1881 és 1886 között pedig – a törvény betűjével is szembefordulva – Csongrád megyéé. 1898 és 1910 között más irányba fordult a vásárhelyi főispánság története: egyfajta kísérleti időszak kezdődött, amikor az idősebb szaktekintélyek helyett immár a fiatal, karrierjük elején álló tehetségek kaphattak itt bizonyítási lehetőséget, akik inkább ugródeszkának tekintették a vásárhelyi főispáni posztot, mintsem pályájuk kiteljesedése terepének. A kabinet előbb kipróbálta az önálló vásárhelyi főispánság verzióját, ami teljes kudarcba fulladt, majd az egyre komolyabb problémává váló munkásmozgalom közös gondja miatt a Békés megyei főispánok párhuzamos vásárhelyi megbízásával próbálkoztak. Az évtized végére újra önálló főispánja lett a városnak, de a sikertelenség továbbra is nyilvánvaló volt, így 1910 után visszatértek a korábbi metódushoz: Csongrád vármegye komoly közigazgatási tapasztalattal bíró, keménykezű vezetőjét delegálták Hódmezővásárhelyre, aki a második leghosszabb ideig működő főispánja lett a városnak. A forradalmak és a megszállás zűrzavaros, kormánybiztos és megbízott főispánokkal átélt hónapjai után továbbra is jellemzően vagy Csongrád megye, vagy pedig Szeged város főispánja állt Vásárhely élén. Bár erre az időszakra esik a két leghosszabb ideig tartó önálló vásárhelyi főispánság (Mokcsay Zoltán 1927 és 1932, Simkó Elemér pedig 1939 és 1944 között), de ezek sem érték el a kívánt eredményt: Mokcsay időszakát az öt évekig ágyhoz kötő betegsége, Simkóét pedig a II. világháború kitörése szorította erős korlátok közé.

A közös, általában nem vásárhelyi központú főispánságok további problémája volt, hogy ezáltal igazi főispáni hivatal nem alakulhatott ki a városban. A kezdeti időszakban a város polgármestere és egyéb vezető tisztviselői tartottak rendszeres kapcsolatot a székhelyeiken időző főispánokkal. Az 1886. évi második törvényhatósági törvény után már lett volna lehetőség főispáni titkár alkalmazására, Hódmezővásárhelyen azonban erre évtizedekig nem volt igény, 1927-ben nevezték ki az első főispáni titkárt, amely posztot aztán 1950-ig rendszeresen be is töltötték. A titkár mellett általában egy-két fős kiegészítő személyzet dolgozott még a főispán mellett, gyakran csupán azokra az időszakokra „kikölcsönözve” valamely városi ügyosztálytól, amikor a főispán a városban tartózkodott.

Ami a közös főispánságok legnagyobb problémája volt: egy hódmezővásárhelyi főispánnak eleve nem volt túl nagy lobbijereje kormányzati körökben, a közös főispánok esetében pedig deklaráltan nem Vásárhelyt tekintették elsőszámú törvényhatóságuknak. Akár Csongrád, Békés vagy Csanád vármegye főispánja, akár Szeged városáé irányította Hódmezővásárhelyt, ez utóbbi mindig a rövidebbet húzta. Ez különösen Szeged kapcsán volt hűsbavágó kérdés: a két szomszédvár érdekei gyakran keresztezték egymást, s ilyenkor a helyiek joggal sérelmezték (különösen Kállay Albert bő évtizedes regnálása idején), hogy a közös főispán a fontosabbnak tekintett törvényhatósága felé húz. Ebből a szempontból volt különösen balszerencsés, hogy az önálló vásárhelyi főispánságok rövid időszaka belső külpolitikai, vagy éppen egészségügyi okokból kifejezett kudarcnak minősültek.

3. Az egyik legnehezebb feladat volt megállapítani, hogy az elsősorban a kormányzati ellenőrzés biztosítása szempontjából fontos főispánok mennyiben segítettek személyükben, sa-

ját tevékenységükkel a város előrehaladását. Ami ellenőrző funkciójukat illeti, ez a leg-tisztább: elnököltek a város közgyűlésében, jelentősebb bizottságaiban, ezekben igyekeztek fenntartani a tanácskozások rendjét, gyakran saját politikai céljaik elérése érdekében irányítani e testületek működését. 1886-ig évente egy, utána kettő számonkérő szék tartottak a közigazgatás működésének ellenőrzése céljából, ami azonban nem felelt meg hivatásának. Mechanikus ellenőrző folyamat volt, amely maximum az ügyhátralékok számát tudta megállapítani, viszont a gyakran felmerülő városházi korrupciós botrányok, sikkasztások mutattak rá, hogy a valódi folyamatok megbízható ellenőrzésétől a számonkérő szék mennyire távol áll. Amikor ilyen sikkasztási botrányok kipattantak, a helyi közvélemény nem is elsősorban az előkelő idegennek tekintett főispánok felelősségét firtatta, hanem a hivatali ellenőrzés elsőszámú letéteményesének tekintett polgármestereket. Bár Rónay Lajos 1886-ban bekövetkezett felmentésében áttételesen komoly szerepet játszottak az elmúlt évek botrányai (a polgármester megvesztegetése, sikkasztás az adóhivatalban), a 19. század végén három polgármester bukott bele ilyen ügybe. A megvesztegetett Ábrai Károly kénytelen volt lemondani posztjáról, míg Kristó Lajost és Baksa Lajost főleg a frissen kirobbant városházi sikkasztási botrányok miatt nem választották újra polgármesterré.

Egy-egy főispán időszakában a városfejlődés jelentősebb elemei nyilván csapatmunka eredményei voltak, nehéz feladat ezek közül kiválasztani, melyek voltak mondjuk a főispán, s melyek a polgármester, esetleg a város országgyűlési képviselőjének érdemei. A főispánok jellemzően ötletgazdaként jeleskedtek a város fejlesztésében, de közülük sem mindenki. Az első főispán, Dáni Ferenc tevékenysége szinte kimerült fő feladatában, az önálló vásárhelyi törvényhatóság intézményrendszerének kiépítésében, működése beindításában. Kállay Albert szerepe vitathatatlan az új, 1894-re felépített, ma is használt városháza létrehozása kapcsán. Lukács György Békés megyéből hozta magával a tüdőbetegek szanatóriumi gyógyításának igényét, a helyi Szanatórium Egyesület megalakítása mellett az ő magvetésének köszönhető a munkáját 1910 elején megkezdő kút völgyi szanatórium létrehozása, az első munkáslakások építése Hódmezővásárhelyen, valamint az 1904. évi ipari és mezőgazdasági kiállítás megrendezése. A két világháború közének vásárhelyi főispánjai egy gazdaságilag már erőteljesen behatárolt közegben dolgozhattak csak, tevékenységükre mindenekelőtt a jótékonyági intézmények működtetése volt jellemző, ami elsősorban Mokcsay Zoltán és Simkó Elemér időszakában volt jelentős volumenű. Gyakran előfordult, hogy egy-egy főispán távozásakor érdemeiket Hódmezővásárhely közgyűlése jegyzőkönyvben örökítette meg. Az érdemek felsorolása közt előfordul, hogy olyat is megemlítenek, melyhez a főispánnak valójában nem sok köze volt; viszont volt Vásárhelynek nem egy olyan főispánja, akinek esetében nagytétellel sem lehetett előremutató intézkedést találni.

A SZERZŐNEK A TÉMÁBAN EDDIG MEGJELENT PUBLIKÁCIÓI

Hódmezővásárhely 1919 és 1939 között működött főispánjainak (Szathmáry Tihamér, Temesváry Géza, Aigner Károly, Mokcsay Zoltán, Farkas Béla, Kozma György, Kászonyi Richárd) kibővített életrajzai a már többször említett *Hódmezővásárhely Törvényhatósági Jogú Város történeti almanachja, 1873–1950* című kötetben jelentek meg 2003-ban. 2005-ben egyetemi szakdolgozatként készült el *A hódmezővásárhelyi főispánság története, 1873–1950* című munkám első verziója, amely kéziratként fellelhető, s egyfajta kiindulópontját képezi jelen doktori értekezésemnek.